

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 1, Mart/March 2026]

Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a Armağan

Nev'î'nin Şiir Telakkisi: *Netâyicü'l-Fünûn*'daki 'İlm-i Şi'r' Bölümü Üzerine Bir İnceleme

Nev'î's Conception of Poetics: An Examination of the "Science of Poetry" Section in Netâyicü'l-Fünûn

Emrah GÜLÜM¹

Dr. Öğr. Üyesi • Anadolu Üniversitesi • Edebiyat Fakültesi • Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
emrahgulum@anadolu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-0614-1002> | <https://ror.org/05nz37n09>

Elif SAKARYA²

Doktora Öğrencisi • Anadolu Üniversitesi • Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
sakarya.elif605@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-9025-0123> | <https://ror.org/05nz37n09>

Atıf | Citation: Gülüm, E. ve Sakarya, E. (2026). Nev'î'nin Şiir Telakkisi: *Netâyicü'l-Fünûn*'daki 'İlm-i Şi'r' Bölümü Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 10(1), s. 302-316.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1873131>
<https://izlik.org/JA88WL58GZ>

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 28.01.2026

Date Recieved: 28.01.2026

Kabul Tarihi: 13.03.2026

Date Accepted: 13.03.2026

Yayın Tarihi: 30.03.2026

Date Published: 30.03.2026

Değerlendirme: Çift kör hakemlik

Review Reports: Double-blind peer review

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Conflicts of Interest: The authors has declared no conflict of interest.

Yazar Katkı Oranı Beyanı: Yazarların araştırmaya katkı payları %50'şer oranla eşittir.

Author Contribution Statement: The authors' contribution rate to the study is equal (50% each).

Fon Desteği: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Funding Support: The authors has declared that no financial support was received for this study.

Etik Kurul Belgesi: Bu makale için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this article.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Ethics Statement: Scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with iThenticate software. No plagiarism was detected.

Telif Hakkı ve Lisans: Bu dergide yer alan makaleler Creative Commons CC-BY-NC lisansı altında yayımlanır.

Copyright&License: Articles in this journal are published under the Creative Commons CC-BY-NC license.

Öz

XVI. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda en parlak dönemlerinden birini teşkil etmektedir. Asrın başından sonuna kadar altı padişahın hüküm sürdüğü bu dönemde elde edilen siyasî ve askerî başarılar, kültür ve sanat hayatının gelişimini de doğrudan etkilemiştir. Bu gelişmeler neticesinde İstanbul, sanatçılar, âlimler ve özellikle şairler için önemli bir cazibe merkezi hâline gelmiş; dönemin öne çıkan isimleri arasında şair ve âlim kimliğiyle Nev'i müstesna bir konum edinmiştir. Nev'i'nin kaleme aldığı eserler, XVI. yüzyıl Osmanlı kültür ve düşünce hayatının şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu çalışma, Nev'i'nin ansiklopedik mahiyetteki eseri *Netâyicü'l-Fünûn*'da yer alan "Hikâye-i Beşir ü Şâdân" başlığı altındaki "İlm-i Şi'r" bölümünün çözümlenmesi ve ayrıntılı biçimde incelenmesini konu edinmektedir. Çalışmanın temel amacı, söz konusu bölümden hareketle Nev'i'nin şiire dair düşüncelerinin ve poetikasının hangi esaslar üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Nev'i'ye göre şiir, "ilhâm-ı Rabbânî" ve "telkîn-i Sübhânî" kaynaklı olup, insanı cesaretlendiren ve yücelten bir nitelik taşımaktadır. Metinde şiirin kutsallığına da özel bir vurgu yapılmakta; bu husus, hadislerden ve Arap şairlerinin şiirlerinden verilen örneklerle temellendirilmektedir.

Bunun yanı sıra metinde Arap şiiri, çeşitli şairler üzerinden tasnif edilmekte; farklı türlere ait en etkili örnekler sıralanmaktadır. Eserin son kısmında ise Arap atasözlerinin "ilm-i şerîf" olarak nitelendirilmesi dikkat çekmekte ve çeşitli atasözlerinin ortaya çıkış hikâyeleri anlatılmaktadır. Çalışmada, metinde ele alınan bu unsurlar bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek, şiiri ilham ile ilim arasında konumlandırılan Nev'i'ye göre ideal şiir poetikasının nasıl olması gerektiği sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı; Nev'i; Netâyicü'l-Fünûn; Şiir; Poetika.

Abstract

The sixteenth century represents one of the most distinguished periods of the Ottoman Empire, marked by its peak in political, social, economic, and cultural domains. During this century, in which six sultans reigned from beginning to end, the political and military achievements of the state directly contributed to the flourishing of cultural and artistic life. As a result of these developments, Istanbul emerged as a significant center of attraction for artists, scholars, and particularly poets. Among the prominent figures of this period, the poet and scholar Nev'i occupies a distinctive position. Through his works, Nev'i played a substantial role in the formation and advancement of the cultural and intellectual life of the sixteenth-century Ottoman world.

*This study focuses on the analysis and detailed examination of the section titled "İlm al-Shi'r" (The Science of Poetry), which appears within the narrative "Hikâye-i Beşir ü Şâdân" in Nev'i's encyclopedic work *Netâyicü'l-Fünûn*. The primary aim of the study is to identify how Nev'i's poetic theory and understanding of poetry are structured based on this specific section. In this context, Nev'i conceives poetry as originating from "divine inspiration" (ilhâm-ı rabbânî) and "sublime instillation" (telkîn-i subhânî), attributing to it a function that encourages and elevates the individual. Another significant aspect addressed in the text is the sanctity of poetry, which is reinforced through references to prophetic traditions (hadîths) and examples drawn from the works of Arab poets.*

Furthermore, the text classifies Arabic poetry through various poets, presenting the most influential examples according to poetic genres. In the final part of the work, particular emphasis is placed on Arabic proverbs, which are described as 'ilm-i sharîf (a noble science), and the narratives surrounding the

origins of several proverbs are recounted. By examining these elements within a coherent framework, this study seeks to address the question of how poetry, positioned between inspiration and knowledge, should be understood according to Nev'î's poetic vision.

Keywords: Classical Turkish Literature; Nev'î; Netâyicü'l-Fünûn; Poetry; Poetica.

Giriş

Bu çalışmaya konu olan *Netâyicü'l-Fünûn*, XVI. yüzyılın önde gelen şair ve âlimlerinden Nev'î tarafından kaleme alınmış, ansiklopedik mahiyette bir eserdir. İlimlerin tasnifini esas alan bu eser, dönemin Osmanlı sultanı III. Murad'a takdim edilmiştir. Devrinde geniş bir okuyucu kitlesi tarafından bilindiği anlaşılan *Netâyicü'l-Fünûn*, temel ilimlere dair özlü bilgileri bir araya getirmeyi amaçlamakta; böylece bütün ilim dallarında derinleşmenin imkânsızlığından doğan eksikliği telafi etmeyi hedeflemektedir (Kocatürk, 2020, s. 76). Nev'î, eserin mukaddimesinde kaleme alma amacını şu sözlerle ifade etmektedir: *İ'timâden 'aleyh bir mecmû'a cem'ine nasb-ı hâtır itdüm ki birkaç mu'teberât 'ulûmdan alâmât u rusûmı anda beyân oluna. Zîrâ her 'ilmde bulûğ-ı kemâl, emr-i muhâl ve mahz-ı hayâldir* (Tolgay, 1995, s. 72). Bu ifadelerden hareketle eser, hiçbir ilimde mutlak kemale ulaşmanın mümkün olmaması sebebiyle, önemli ve değerli ilim dallarının temel ilkelerini içeren bir derleme niteliği taşımaktadır.

Besmele ile başlayan mukaddime bölümünde müellif, Allah'a hamd ve şükür ifadelerinin ardından ilimlere duyduğu derin bağlılıktan söz etmektedir. Nev'î, eserini Gazâlî'nin *Yevâkîtü'l-Ulûm*, Abdurrahman Bistâmî'nin *Fevâ'ih-i Miskiyye* ve Lütfi-i Tokâdî'nin *Mevzû'âtü'l-Ulûm* adlı eserlerini gözden geçirerek kaleme aldığını belirtmekte; her ilmin tanımını yaptıktan sonra örnek mahiyetinde üç mesele sunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eserin başına *Civân-ı Fâzıl*, sonuna ise *Beşîr ü Şâdân* adlı hikâyeleri yerleştirdiğini ve ardından ele aldığı ilimleri sıraladığını belirtmektedir (Tolgay, 1995, s. 57). Nev'î'nin *Netâyicü'l-Fünûn*'da ele aldığı ilimler arasında *ilm-i târîh*, *ilm-i hikmet*, *ilm-i hey'et*, *ilm-i kelâm*, *ilm-i usûl-i fıkıh*, *ilm-i hilâf*, *ilm-i tefsîr*, *ilm-i tasavvuf*, *ilm-i ta'bîr-i rü'yâ*, *ilm-i ruky u efsûn*, *ilm-i tıbb*, *ilm-i felâhât*, *ilm-i nücûm ile ilm-i fâl u zecr* yer almaktadır.

Bu ilimler tasnifinin ardından eserin sonunda yer alan ve çalışmamıza konu teşkil eden "Hikâyet-i Beşîr ü Şâdân" bölümü gelmektedir. Bu bölümde Beşîr ve Şâdân adlı iki gencin karşılıklı konuşmaları aracılığıyla önceki bölümlerde ele alınan ilimlerin özeti sunulmaktadır. Ayrıca söz konusu hikâyede tevhid, sarf, nahiv, şi'r, lugat, hatt ve fıkıh ilimleri üzerine yapılan sohbetler dikkat çekmektedir. Nev'î, bu hikâyeyi eserin sonunda yer alan ve "yemekten sonra yenilen tatlı gibi sözün sonunu şirin kılacak" bir unsur olarak değerlendirmektedir. Hikâyenin ilk kısmı, İmâm Gazâlî'nin meşhur meselelerini ihtiva eden bir kaynak kısma olarak takdim edilmektedir (Top, 2020, s. 20).

Nev'î, hikâyenin kaynağını açık bir biçimde İmâm Gazâlî'ye dayandırmakta ve şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Efdalü'l-enâm Hazret-i İmâm Gazzâlî eydür: Egerçi bu kıssayı za'îfü'l-isnâd ve kalilü'l-i'timâd buldum. Emmâ çün fevâid-i mevfûre ve mesâil-i meşhûreyi muhtevîdir, lâbüdde naklini câ'iz gördüm ki el-uhdetü ale'r-râvî' gerek mesmû' gerek mevzû' biz dahi nakl idelim"* (Tolgay, 1995, s. 243). Bu ifadeler, Nev'î'nin hikâyeyi rivayet zinciri bakımından zayıf görmesine rağmen, içerdiği faydalı bilgiler sebebiyle aktarmanın uygun olacağını düşündüğünü göstermektedir.

Hikâyenin kurgusunda Şâdân, genç yaşta babasını kaybetmiş ve “Civân-ı Fârisî” olarak tanıtılan bir şahsiyet iken Beşîr, “gulâm-ı ‘Arâbî” şeklinde betimlenmektedir. Fars sultanı, babasını kaybeden Şâdân’a vezirlik teklifinde bulunmuş ancak Şâdân, dünya işlerine bağlanmayı doğru bulmadığını belirterek bu teklifi reddetmiş ve yurdunu terk etmiştir. Bağdat yollarına düşen Şâdân, çölde Beşîr adlı bir gençle karşılaşmış. Sohbetleri esnasında dönemin Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd de onlara katılmıştır. Halife, Beşîr’i çeşitli sorularla sınamış; sohbetin sonunda Şâdân, Beşîr ile dost olmak istediğini belirtmiş ve onu fazilet ve ilim sahibi olması bakımından imtihan etmiştir. Karşılıklı soru-cevap şeklinde ilerleyen bu diyalog, halifenin de dikkatini çekmiş ancak iki genç, halifenin davetini reddederek yollarına devam etmiştir. Bu süreçte Beşîr, Şâdân’a farklı ilim dallarına ilişkin sorular yöneltilmiş ve anlatı bu çerçevede gelişmiştir.

Bu çalışmada, Beşîr ü Şâdân hikâyesi içerisinde yer alan “ilm-i şî’r” bölümü incelenmiştir. Nev’î, bu bölümde şiiri bir ilim olarak konumlandırmakta ve şiirin kaynağını hadisler doğrultusunda ilahî ilhama dayandırmaktadır. Ardından Arap şiirinin önde gelen şairlerine değinilmekte; medih, kahramanlık ve hiciv gibi türlerde en etkili örneklerin hangi ölçütlere göre değerlendirildiği ortaya konulmaktadır. Bunun yanı sıra şiirin Kur’ân tefsirine yardımcı bir araç olduğu vurgulanmakta ve meseller aracılığıyla Arap atasözlerinin menşesine temas edilmektedir. Sonuç olarak bu bölümde ele alınan unsurlar çerçevesinde, eserde şiir ile ilim arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

1. Şiirin Meşruiyeti

Nev’î, çalışmamıza konu olan bölüme Beşîr’in Şâdân’a yönelttiği soruyla başlar: “*Daha sonra Beşîr sordu: “Ey Şâdân, Arap şiiri hakkındaki düşüncelerin nedir?”*” şeklindeki sorusuna Şâdân’ın “*Fikrim budur ki, Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur...*” şeklindeki cevap, aslında klasik Türk şiirinin önemli tartışma konularından olan “şiirin meşruiyeti” meselesine doğrudan bir atıftır. Yıllardır süregelen bu mesele gerek İslâm’ın ilk dönemlerinde gerekse Osmanlı şairleri tarafından sıklıkla ele alınmıştır.

Meşruiyet hususunun sıkça ele alındığı süreçlerde bilhassa şairlerin temel dayanağı, Kur’ân’ın 26. Sûresi olan Şu’arâ Sûresi’nin şairlerden bahseden 224-227 numaralı ayetlerdir. Şairler, ilgili ayetler olan “*Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar. / Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin? / Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, Allah’ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler*” (Yazır, 2019, s. 193) bağlamında şairleri “yoldan sapanlar” olarak nitelendiren hükmün aksine kendilerini “iman ederek iyi işler yapanlar” güruhuna dâhil etmişlerdir. Necâti Bey, Lâmi’î Çelebi ve Kabûlî gibi şairler, bu hususla ilgili Yâsîn Sûresi’nde yer alan “Biz ona şiir öğretmedik” (Yâsîn, 36/69) ayetinin Hz. Muhammed’i tenzih etmek maksadıyla indirildiğini, Şu’arâ Sûresi’ndeki istisna durum ile de hak yolunda iman eden şairlerin yasak dışında tutulduğunu ifade etmişlerdir (Açıl, 2023, s. 283; Sivri, 2021, s. 415-416).

Özellikle tezkirelerin mukaddime kısımları ile divanların dibacelerinde geniş bir biçimde tartışılan bu konu, şairler tarafından sanatlarını savunmak maksadıyla görüldüğü üzere çeşitli ayetlerin yanı sıra hadislerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Nev’î “ilm-i şî’r” bölümünde şairler tarafından benimsenen şiiri meşrulaştırma geleneğine uyarak bunu Şâdân’dan aktardığı meşhur hadisle temellendirmiştir:

ان من الشعر الحكمة وان من البيان لسحراً

İnne mine’ş-şi’ri le-hikmeten ve inne mine’l-beyâni le-sihrâ.

Şüphesiz ki şiirde bir hikmet (bilgelik) vardır ve şüphesiz ki söz söyleme sanatında (beyanda) bir sihir vardır.

Buhârî, Nikâh, Tıbb; Müslim, Cum’â; Ebû Dâvûd, Edeb; Tirmizî, Birr; Darimî, Salât; Muvatta, Kelâm; Ahmed b. Hanbel (Yılmaz, 2013, s. 307) gibi kaynaklarda yer alan bu hadis Hz. Muhammed’in şaire ve şiire verdiği kıymeti göstermekle kalmaz, aynı zamanda Nev’înin şiiri neden bir “ilim” olarak gördüğünün de zeminini oluşturur.

2. Şiirin Kaynağı

Meşruiyet hususunun ardından sözlerine “*Şiirde çok büyük faydalar vardır. Güzelliklerin hazinesi, büyük, kanlı savaşlar ile düğün ziyafetlerinin süsü (olan şiir) çoğunlukla Allah tarafında kalbe konulmuş ilham ve Allah’ın (şairin) kalbine düşürdüğü sözlerdir. Mademki (hâl böyle şiir de) namusa ve ahlaka aykırı davranışları içine almayıp dinin yasakladığı şeyleri içermiyorsa (onun söylenmesinde bir sakınca yoktur). Ve peygamberin hadislerinde bu da söylenmiştir ki:*

علموا اولادكم الشعر فانه يفتق الذهن ويورث الشجاعة

Allimû evlâdekümü’ş-şi’ra fe-innehu yeftiku’z-zihne ve yûrisü’ş-şecâ’ate.”

Çocuklarınıza şiir öğretiniz; çünkü o, zihni açar, keskinleştirir ve kişiye cesaret kazandırır (Bursalı Mehmed Tahir, 2016, s. 486).

“*Yani evladınıza şiir eğitimi verin, zira ki (o eğitim) gönlü ferahlatır ve cesaret ile cömertlik getirir. Ve tüm şiirler bilgi ve bilgeliğin toplanma yeri ve Kurân’ın zorluklarının şahitleridir.*” şeklinde devam eden Nev’î, zikrettiği hadisi yalnızca bir alıntı olarak bırakmayıp, onu kendi poetik çerçevesinin içine yerleştirerek açıklamaya çalışır. Bu bağlamda Nev’î’ye göre içindeki hikmet ile sihirden ayrılan şiirde büyük faydalar bulunmaktadır. O, şiiri “güzelliklerin hazinesi” ve “ziyafetlerin süsü” olarak nitelerken, şiirin kaynağının da Allah tarafından kişinin kalbine düşürülen ilham olduğunu belirtir ve şiiri “ilhâm-ı Rabbânî” ve “telkin-i Sübhânî”ye dayandırır. Nev’înin şiiri Allah vergisi bir unsur olarak gören bu yaklaşımı, gelenekteki birçok şairin benimsediği ortak bir yaklaşımdır. Nitekim bu bağlamda Taşlıcalı Yahyâ, gazeli bir güzellik denizi olarak tasvir ederken mananın kaynağını doğrudan Allah’a bağlar:

Gazel bahr-ı melâhatdur sûtûr emvâcudur anun

Ma’ânî ‘aynı ile vâridât-ı cânib-i Mevlâ (Taşlıcalı Yahyâ / Bozyiğit: 2021, s. 418)

Benzer şekilde Karamanlı Nizâmî de şairlik yeteneğinin kaynağının tartışırken şiirdeki mucizeye benzer sözlerin yalnızca gayb âleminden kaynaklanabileceğini ya da Cebrail aracılığıyla şaire verilebileceğini ifade eder:

Ey Nizâmî sana bu mu’ciz kelâmın nazmını

Hâtif-i gaybî mi ta’lîm itdi yâ Rûhu’l-emîn (Karamanlı Nizâmî / İpekten, 2020, s. 188)

Yârî ise yaratılışındaki yeteneği “esrâr-ı mülhem-i ma’nâ” olarak tasvir ederken Edirneli Âlî, şiirini “vahiy” ve “mucize” ile ilişkilendirir:

Benem o nâtka-pîrâ-yı ‘âlem-i ma’nâ

Virildi tab’uma esrâr-ı mülhem-i ma’nâ (Yârî / Karayazı, 2013, s. 470)

Sâhir-i vahy-i azmâyım 'âlem-i endişem

Âyet-i i'câz-ma'nâ hasb-i hâlimdür benim (Edirneli Âli / Arıkoğlu, 1999, s. 156)

Şiirin kaynağı ile ilgili söylediklerinin ardından şair, şiire ahlaki bir sınır çizmeyi de unutmaz. Ona göre şiir fuhşiyâtı içermeyip dine aykırı şeyleri ihtiva etmediği sürece kıymetli olup bu hususlara dikkat edildiği takdirde şiirin söylenmesinde bir sakınca yoktur. Bu düşüncesini tıpkı yukarıdaki gibi hadisle destekleyen Nevî "Çocuklarınıza şiir öğretiniz; çünkü o, zihni açar, keskinleştirir ve kişiye cesaret kazandırır" hadisiyle şiire yüklediği işlevi örneklendirirken şiiri bilgeliğin ve bilginin buluşma yeri olarak gördüğünü söyler.

3. İlahî Sözlerin Anlaşılmasında Şiirin Rolü

Nevî, şiirin kaynağı ve çizdiği ahlaki sınırın ardından Kur'an lafızlarının manasının açığa çıkarılmasında izlenecek yöntemi aşağıda yer alan beyti kullanarak izah etmeye çalışır:

شعر

إذا التزىل اشكل منه حرف فشاهد ذلك الشعر المقول

İzâ't-tenzilü eşkele minhü harfun / Fe-şâhidü zâlike'ş-şiru'l-makûlü

"Eğer Kur'an'dan bir kelimenin anlaşılması zor olursa, işte onun şahidi (anlamının delili/açıklayıcısı) söylenmiş olan o şiirdir" manasına gelen beyit "garîbü'l-Kur'an"ın önde gelen isimlerinden Bedreddin ez-Zerkeşi'ye aittir. Ez-Zerkeşi, Nevî'nin de metninde kullandığı bu manzum ifadeyi *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde zikreder fakat beytin temel kaynağı sahabe neslinden gelen Abdullah bin Abbâs'a dayanır. Zerkeşi'nin beytinde de bahsettiği ilke, İbn Abbâs'ın Hâricîlerin lideri Nâfi' bin el-Ezrak ile yaptığı tartışmaların özeti niteliğinde olup tefsir ve ilk dil çalışmalarında Kur'an'daki anlaşılması zor lafızların anlamını ortaya koymak için benimsenen ilk yol eski Arap şiirine müracaat etmek olmuştur. Bu konuda Hz. Ömer'in "*Câhiliyyedeki şiir divanına sarılınz çünkü onda kitabınızın tefsiri vardır*" (Cerrahoğlu, 1996, s. 379) sözü ile İbn Abbâs'ın "*Şiir Arap'ın divanıdır. Allah'ın Arapça indirdiği Kur'an'ın bir kelimesini anlamadığınızda Arap'ın divanına başvurunuz ki anlamı orada ararız*" (*el-Burhân*, 370) sözü istişhâd yani şiirle delil getirme çalışmalarının da temelini oluşturmuştur (Özek, 1986, s. 71; Bulut, 2005, s. 280).

Tüm bunlarla beraber Nevî şiire Hz. Ömer, İbn Abbâs ve Zerkeşi'den miras aldığı bu bakış açısı ile yaklaşır. Eserinde Zerkeşi'ye ait bu beyti zikrederek şiirin yalnızca estetik bir sanat olmadığını bunun yanı sıra ilahi sözlerin anahtarı hükmünde olduğunu ifade eder. Böylece Nevî, şiirin meşruiyeti, kaynağı ve şiir öğretmenin gerekliliğini de Zerkeşi'nin sözü ile temellendirir.

"Ve (artık) insanların mizaçları nesirden nazma doğru meyletmektedir. Ve nazm için قيد الأوابد kaydü'l-evâbid (vahşi manaların bağı/kelepçesi) demişlerdir. Zira ki nesirde değişim ve başkalaşma vardır, fakat nazımda bu yoktur" sözleriyle Nevî kişilerin tabiatının nesirden nazma doğru meyledebileceğini ifade ederken, şiir için "vahşi manaların bağı" ifadesini kullanır. Şair, bu tabirde geçen ve aslen 'vahşi hayvanlar' anlamına gelen 'evâbid' sözcüğüyle, akla aniden gelen fakat çabucak uçup giden nadir manaları kasteder. Şiir ise vezin, kafiye ve redif gibi biçimsel özellikleriyle bu uçarı manaları yakalayan ve onları kaçamayacakları şekilde zapt eden bir bağ işlevi görür. Bunların yanı sıra nesrin zamanla değişim ve başkalaşıma açık bir hâlde olduğunu fakat bunun nazımda

bulunmadığını vurgular.¹ Sonuç itibarıyla nesir aktarılırken kelimelerin yerleri değişebilir, benzer manadaki kelimeler kullanılabilir ya da cümleler bozulabilir ancak nazımda biçimsel bir zorunluluk hâkim olduğu için böyle bir değişim ve başkalaşım mümkün değildir. Zira şiirdeki bir kelimenin değişmesi şiirin ahengini, yapısını ve manasını tamamıyla değiştirebilir. Bu yüzden nesirde karşımıza çıkan değişimin aksine şiir, söylendiği ilk hâliyle yıllarca bozulmadan aktarılabilir. Nevî'nin söylediği yukarıdaki cümle, şiirdeki değişimin mümkün olmadığını yanı sıra şiirin neden Kur'ân tefsirinde kullanılabileceğinin de zeminini oluşturur, çünkü yalnızca değişmeden yüzyıllara direnen bir söz ilahi sözlerin anlaşılmasında bir delil olabilir.

4. Arap Şairler ve Şiirin Zirve Örnekleri

Metin Beşîr'in Şâdân'a yönelttiği “*Şu hâlde sordu ki Arap şairleri kimdir?*” sorusu ile devam etmektedir. Sorunun ardından Şâdân'ın cevabı ile Nevî, şairlerin ustalıklarını, göz önüne serdikleri hâlleri şu tasvir ile aktarmaktadır:

“*Ata bindiği zaman (إذا ركب) İmriü'l-Kays, coştığı zaman (إذا طرب) Tarafe, şarap içtiği zaman (إذا شرب) Ve'l-'Aşâ, korktuğu zaman (إذا رهب) Ve'n-Nâbîga ve bir şey umduğu, bir şey istediği zaman (إذا رغب) Züheyr.*”² Bu tasvire göre şairler, şiirlerini kaleme alırken bu özellikleri ile sözün zirvesine ulaşmaktadır. Nevî tarafından yapılan bu tasnif şiirin, insanın korku, arzu, neşe, coşku gibi temel duygu durumlarını nasıl kayıt altına aldığını açıkça göstermekte ve yaşamın en temel hâline dikkatleri çekmektedir.

Nevî yaptığı tasnifin ardından “*Muhadram o şairlerdir ki cahiliye dönemine ve İslâmiyet'e yetişmiştir, (tıpkı) Lebîd gibi*”³ cümlesiyle yukarıda bahsettiği önemli şairlerin arasına Lebîd'i de katmaktadır.

Bahsettiği şairlerin ardından Nevî, şiirin ana konularından olan ve en etkili kabul edilen örnekleri aktarmaya yönelir. Şairlerden aktardığı örnekleri sıralayarak hem “ideal” şiirin özelliklerini hem de Arap şiirinin zirve şiirlerini belirlemeye çalışır. Bu süreçte Beşîr'in Şâdân'a yönelttiği “*Arap şiirinden hangi şiir daha doğrudur?*” sorusuyla örneklerine giriş yapan Nevî'nin poetik bağlamdaki ana unsurunun doğruluk kavramı olduğu açıktır. Arap şiirinin genel kanısı olan “en güzel şiir, yalan olandır” şeklindeki anlayışın aksine Nevî en güzel şiirin doğru olanı dile getiren olduğunu söyleyerek bir nevi şiiri savunmaktadır. Nitekim sorulan soruya Şâdân'ın

¹ Günümüzde eski metinler üzerine yapılan dil incelemeleri ve sentaks çalışmalarında da yapı ve anlamca dönemin genel dilini yansıtmayan marjinal kullanımların yanlış değerlendirmelere yol açtığı düşünülerek nazım türündeki metinlerin derlemelere dâhil edilmemesi gerektiği yönünde bir yaklaşım öne çıkmaktadır (Uluyüz, 2025a: 138; 2025b: 303).

² İmriü'l-Kays b. Hucr, Tarafe, Ve'l-'Aşâ, Ve'n-Nâbîga ve Züheyr cahiliye devrinin önde gelen Muallaka şairleridir. İmriü'l-Kays meşhur Muallakât şairlerinin ilki, Tarafe b. el-'Abd da yetenekli bir hiciv şairi olarak tanınır. Ve'l-'Aşâ da hiciv şairlerinin arasında yer alır. Nâbîga bilhassa methiyeleri ile nam salar, Züheyr de barışın ve bilgeliğin şairi olarak karşımıza çıkar. Şairler ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Savran, Ahmet. “İmruül-Kays b. Hucr”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 22/237-238. İstanbul: TDV Yayınları, 2000; İşler, Emrullah. “Tarafa b. Abd”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 40/14. İstanbul: TDV Yayınları, 2011; Tüccar, Zülfikar. “Nâbîga el-Cadî”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 32/260/261. İstanbul: TDV Yayınları, 2006; Tülücü, Süleyman. “Züheyr b. Ebû Sülmâ”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 44/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2013; Kılıç, Hulusi. “A'şâ”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 3/544. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

³ Burada geçen “muhadram” ifadesi hem cahiliye devrinde hem de İslâm döneminde yaşayan ve genel kabule göre Müslüman olan kimselerin ismidir. Muallaka şairlerinden biri olan Lebîd, dönemin meşhur şairlerindedir. Şair ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Tülücü, Süleyman. “Lebîd b. Rebîa”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 27-121-122. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

verdiği “Hassân'ın şiiRIDIR”⁴ cevabı şiirde görölmek istenen değerin Hz. Muhammed'i ve doğruyu övmek üzere olması gerektiğini kanıtlamaya çalışarak Hassân bin Sâbit'e ait olan beyti örnek olarak gösterir:

شعر

وما حملت من ناقة فوق رخلها
ابر واوفى ذمة من محمد

Ve mâ hamelet min nâkatin fevka rahlihâ / Eberra ve evfâ zimmeten min Muhammed

“Sırtındaki semeri üzerinde hiçbir deve, Muhammed'den daha hayırlı ve sözüne daha sadık birini taşımamıştır.”

Hassân'ın örneğinin ardından gelen diğeri bir soru: “Mersiyede en güzel şiirler hangileridir?” şeklinde olup verilen cevap aşağıda yer alan beyittir:

شعر

ارادوا ليخفو قبره عن عدوه
قطيب تراب القبر تم على القبر

Erâdû li-yuhfû kabrahû 'an 'adüvvihi / Fe-tîbü türâbi'l-kabri delle 'ale'l-kabri

“İstediler ki kabrini düşmandan gizlesinler, (fakat) mezarının toprağının o güzel kokusu mezarın yerini bulmaya kılavuz oldu” manasındaki beyit Arap şiirindeki mersiye'nin örneklerinden biridir. Cahiliye dönemindeki kabile savaşlarında düşmanların ölen kişinin naaşına zarar vermemesi için mezarların gizlenmesi geleneğine de bir atıftır. Şair, mezar yerinin naaşın toprağından ortaya yayılan güzel koku sayesinde bulunabileceğini ifade eder. Ayrıca Nev'î tarafından mersiye'nin en güzel örneği olarak kabul edilen bu beyit örneği, ölümün karşısında yok oluşun değil manevi kalıcılığın da bir temsili niteliğindedir. Zira beyitteki “güzel koku”, ölen kimsenin yaşarken sahip olduğu erdemleri simgeleyen önemli bir unsurdur. Beyte göre, mezar düşmanlardan gizlenmek istese bile toprağına sinen bu erdemlerin kokusu kişinin naaşının yerini belli etmektedir. Nev'î bu beyti seçmesiyle bir mersiye'nin yalnızca ölen kişinin acısını dile getirmekle kalmadığını aynı zamanda onun erdemlerinin de ölümü aşan bir mahiyette olduğunu vurgulamaktadır.

Mersiye örneğinin ardından Nev'î konunun yönünü toplumsal erdemlerin başında gelen “cömertlik” hususuna çevirir. Beşîr'in “Daha belîğ, daha etkili şiirler cömertlik hususunda kimindir?” sorusuna cevap olarak Şâdân “Züheyr'in sözleridir” diyerek cömertlik şairi olarak Züheyr'i işaret edip onun şiirinden bir örnek verir:

شعر

تراه اذا صاحبه متهللا
كانك تعطيه الذي انت سائله

Terâhü izâ sâhibtehü mütehellilen / Ke-enneke tu'tîhi'llezî ente sâ'ilüh

“Onun yanına vardığında onu öyle sevinçli ve güler yüzlü görürsün ki; sanki ondan istediğin şeyi o sana vermiyor da sen ona veriyormuşsun (gibi sevinir)” beytiyle Nev'î, şiirde kabul edilen cömertliği yalnızca maddi bir bahşetme olarak görmeyip ayrıca neşeli olma hâli olarak da tasvir

⁴ Hassân b. Sâbit, hem cahiliye devrinde hem de İslâm'ın ardından şiirler kaleme alan Arap şairidir. Bilhassa Müslüman olmasının ardından söylediği şiirleriyle tanınmış ve Hz. Muhammed'in baş şairi olarak nam bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Elmalı, Süleyman. “Hassân b. Sâbit”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 16/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

eder. Burada Zühayr'ın övdüğü kişiyi anlatırken kullandığı ifadeler, aslında cömertliğin ne olması, nasıl olması gerektiğinin de ideal bir tanımı olarak görülmektedir. Nev'î de bu beyit örneğini seçmesiyle yalnızca cömertliğin büyüklüğünü değil aynı zamanda o cömertliği gösteren kişinin de gönül zenginliğini okura açıklamaktadır. “Veren el, alan elden üstündür” ilkesine dayanan bu söz, aynı zamanda divan şiirindeki hâminin de ideal bir tasviri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mersiye ve cömertlik üzerinden ilerleyen soruların ardından Nev'î, Beşîr'in Şâdân'a sorduğu “*Eli sıkı olanların vasıflarında hangi beyit daha etkilidir?*” sorusu üzerinden konuyu cömertliğin zıddı olan eli sıklığa çekmektedir. Zühayr'e ait beyit ile cömertliği yücelten tasvirin ardından cimriliğin kişiyi ne derece küçültücü bir hâle düşürdüğünü aşağıdaki beyitle okuruna sunar:

شعر

ابصرته قاعدا في مرتبط لهم خوفا على الروث من لقط العصافير

Ebsartühü kâ'iden fi merbatin lehüm / Havfen 'ale'r-ravsi min lakti'l-'asâfir

“Gördüm ki ahırda oturur, serçeler çöplükten gelip gübrenin içindeki taneleri toplamasın diye” manasına gelen bu beyti eli sıklığının bir örneği olarak seçen Nev'î, önceki beyitle oluşturduğu cömertlik çerçevesinin tam zıddı bir çerçeve ortaya koyar. Zühayr'ın şiirinde elindekileri karşısındakine verdiği sırada büyük bir neşe ve güler yüz gösteren bir kişi resmi çizerken bu beyitle birlikte malını korumak maksadıyla gübrenin içindeki tanelere tamah eden, bir nevi serçenin rızkını bile kıskanan bir portre çizer. Nev'î, önce cömertlik ardından eli sıklıkla ilgili beyit örnekleriyle en etkili şiirin yalnızca güzelliği değil çirkinliği de etkileyici bir biçimde açığa çıkaran şiir olduğunu ifade etmektedir.

Eli sıklık bahsindeki örnekle cimriliğin ilerleyebileceği noktayı gösteren Nev'î, bunun ardından yönünü yeniden doğruluk ve cömertlik gibi erdemlere çevirerek “cesaret” kavramına geçer. Beşîr'in yönelttiği “*Şiirlerin en etkilisi cesarette, yiğitlikte hangisidir?*” sorusunun cevabı;

شعر

اشد على الكتبية لا ابالي افيتها كان حلقى أم سواها

Eşüddü 'ale'l-ketîbeti lâ übâli / Efihâ kâne hatfi em sivâhâ

“Askere (öyle bir) hücum ederim ki, ölümüm orada mı yoksa başka bir yerde mi olacak diye kederlenmem” manasındaki beyittir. Beyitte bahsedilen cesaret örneği, anlaşıldığı üzere bir askerin savaş esnasında tereddüt etmeden ve her şeyi göze alarak ileri doğru atılışını, ölümünün nerede, ne şekilde olacağına aldırmayan tutumu üzerinden anlatılır. Beyitte yer alan bu tavır, yalnızca bir cesaret örneği değil aynı zamanda mutlak bir teslimiyet niteliği de taşır. Cesareti ve bir noktada teslimiyeti konu alan en güçlü beyit örneği olarak karşımıza çıkan bu beyitle birlikte Nev'î, Arap şiirindeki hamaset geleneğine bir vurgu yaparken bir diğer yandan da cesaretin özünü “korkusuzluk” kavramı ile pekiştirir. Bu bağlamda Nev'î'ye göre şiir, savaş meydanında korkusuzca savaşan askere ölümü unutturan güçlü bir unsur olup “asıl cesaret, ölüm korkusunu yenebilmektir” hissi uyandırandır.

Savaş esnasında hâl ve ölüme karşı kabulleniş üzerinden cesareti anlatan Nev'î, bunun ardından Beşîr'in “*Hangi şiir gönle teselli verir?*” sorusuna cevap arar. Şâdân'ın:

شعر

Fe-kul li’ş-şâmitîne binâ efikû / Se-yelka’ş-şâmitüne kemâ lekînâ

“Bizim başımıza gelen musibetleri görüp buna sevinenlere de ki bizim başımıza gelen yakında onların da başına gelecek” cevabıyla kişinin başına bir musibet geldiği vakit metanetli olmasını sağlayan bir duruş ortaya çıkar. Nev’î tarafından seçilen bu örnek beyit, gönlün tesellisini “kader” teması üzerinden okura sunar. Şiiri kaleme alan şair, başına gelen zorluklara sevinenlere kızmak yerine onları mukadderatı hatırlatan bir ifade ile uyarır. Bu bakış açısı, zorluğa uğrayan kişiyi “neden bunlar benim başıma geldi?” sorusunun yarattığı duygudan kurtararak ona bir rahatlık duygusu ile teselli verir. Böylece Nev’î şiirin insan gönlüne teselli veren gücünü de göstermiş olur.

Nev’î, şiirin insanın duygularındaki etkilerini açıklamasının ardından “şiirin zor manaları” konusuna geçer. Bu kısımda ilk bakışta kişinin mantığına uymayan fakat şiirin ardındaki nükte kavrandığı vakit zekice bir unsura dönüşen aşağıdaki beyti örnek verir:

ان لنا احمره عجافا يأكلن كل ليلة اشكافا

İnne lenâ ahmireten ‘icâfâ / Ye’külne külle leyletin işkâfâ

Beşîr tarafından Şâdân’a beytin manası sorulduğunda Şâdân’ın cevabı ile şiiri dilinin günlük konuşma dilinden farkı açığa çıkar. Şâdân’ın cevabı: “Beytin anlamı budur ki ‘benim birkaç zayıf eşeğim vardır, her gece onlara semer vururum. Eşek semerini nasıl yer?’ şeklinde olur. Zahirî manada eşeklerin semerciyi yemesi mümkün değildir. Fakat Nev’î, buradaki zor manayı şu şekilde çözer. “Şair, semerciymiş, eşine her gece semer parasını yedirirmiş” ifadesiyle şairin aslında bir semerci olduğunu, tüm gün çalışarak yaptığı semerleri sattığını ve kazandığı parayla da eşeklerine yem aldığını anlatır. Dolayısıyla eşekler aslında semerciyi değil, semercinin kazanç ve emeğini yer. Nev’î verdiği bu örnekle beraber şiir dilinde kelimelerin gerçek manalarının ötesinde akıl ve mantık yoluyla çözülmesi gerekli olan bir anlam katmanı olduğunu gösterir. Buna göre şiir, yalnızca açık ifadelerden ibaret değildir; aynı zamanda okurun zihnini harekete geçiren ve görünür olanın ardındaki gerçeği akıl yoluyla çözmeyi gerektiren derin anlamların da taşıyıcısıdır.

5. Arap Meselleri

Şiirin akıl ve mantıkla çözülen zor yönünü arkada bırakan Nev’î, bunların ardından konuyu Arap mesellerine getirir. Beşîr’in “Arap mesellerinden bir şey bilir misin?” sorusunu Şâdân’ın “Arap meselleri yüce bir bilgidir” cevabıyla Nev’î, meselleri yalnızca toplumdaki kişiler arasında dilden dile dolaşan bir söz olarak değil, öğrenilmesi elzem olan yüce bir bilgi olarak tanımlar. Bu tanımın ardından mesellerin kıymetini kanıtlama amacıyla Kur’ân’dan aşağıda yer alan ayeti delil olarak sunar:

قال الله تعالى :وتلك الامثال نضربها للناس وما يعقلها الا العالمو

Kâle’llâhu Te’âlâ: Ve tilke’l-emsâlü nadribuhâ li’n-nâsi ve mâ ya’kûluhâ ille’l-‘âlimûn.
(Ankebût Suresi, 43. Ayet)

“Allah buyurdu ki: İşte biz bu temsilleri/meselleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak âlimler (bilgi sahipleri) düşünüp anlayabilir” (Yazır, 2019: 208).

Bu ayetle beraber mesel bilmek şairler için yalnızca bir edebî işlev olmaktan öte bir hâle gelir. Ayetin ardından Nev’î mesellerin kalplerdeki konumunu الامثال للقلوب كالمراء للعيون *el-Emsâlû li’l-kulûbi ke’l-mir’âti li’l-‘uyûn* (Mesellerin kalpler için konumu, aynanın gözler için konumu gibidir) ifadesiyle yansıtır. Ardından Arap meselleri ile ilgili “*Arap mesellerinin özellikle bir eskiye uzanan bir başlangıç noktası vardır. Fakat çeşitli yönlerinden biri ile kurulan bir ilgi sebebiyle başka bir yerde başka bir manada da kullanılır, buna da atasözü derler. Ve meselin kastedilen anlama işaret etmesi, açıkça söylemekten daha etkili olur*” açıklamasıyla mesellerin teorik zeminini açıklar. Bu açıklamadan sonra bu yüce bilgi olan mesellerle ilgili örneklerini sıralamaya başlar. Bu örneklerin ilki Beşîr’in “اعيا من باقل A’yâ min Bâkil (Bâkil’den daha tutuk/söz söylemekten aciz) meselinin aslı nedir?” sorusudur. Bu soru üzerine Şâdân “*Bâkil ahmahlıkla tanınan bir şahsın ismidir. Bir gün pazardan on bir dirheme bir ceylan satın alıp kucağında getirip evine giderken yolda sormuşlar ‘bu ceylanı ne kadara satın aldın?’ Cevap vermeye gücü ve kendini ifade etmeye kudreti olmayıp iki elini açarak ve dilini (dışarı) çıkarıp on bir sayısını işaret etmek istediği vakit ceylan kucağından kurtulup sıçrayıp kaçmış. O zamandan beri söze kudreti ve göğsünde olan anlamları anlatmaya gücü olmayıp arzu ceylanını elinden kaçıran kimselere A’yâ min Bâkil derler, bu da atasözü hâline gelmiştir. Yani sözün ifade edilmesinde Bâkil’den âcizdir*” diyerek âcizliğin simgesi hâline gelen Bâkil’in hikâyesini açıklar. Buna göre, sözü söylerken tutuklu kalmanın ne denli kayıplara yol açabileceğini vurgular.

Ardından “ديث ذو شجون *el-Hadîsü zû şücûn* (Sözün dalları/budakları veya hüüzünlü yolları vardır) bu atasözünün aslı nedir?” sorusu ile bu meselin hikâyesine geçilir. Hikâyeye göre “*Dabbe’nin iki oğlu vardır. Biri Sa’d ve biri Sa’id. Bir gün Dabbe’nin devesi kaybolup Sa’id eğlence arzusunda görünmez oldu. Uzun bir süre geçtikten sonra bir gün Hâris ibn Ka’b ile giderken bir yere gelip konuşma sırasında Hâris dedi ki: “Bu yerde bir günahsız delikanlı olmayacak, ham isteklerle kılıca yem edip (öldürüp) belimdeki kılıcı seyrettim (ganimet olarak o kılıcı aldım). Dabbe haberi alıp o kılıca baktıkça farkına vardı ki Hâris, Sa’id’in kâtilidir. el-Hadîsü zû şücûn diyerek o anda Hâris’in başını o kılıçla kana boğdu. Bundan sonra bir yerde sözden söz açılıp sırlar cevheri ortaya saçıldığında bu atasözünü söylerler.*” Nev’î bu mesel örneğiyle kişilerin sohbetinin yalnızca hoşça vakit geçirmekten ziyade sohbetteki sözlerin dallanıp budaklanarak gizli kalan sırları açığa çıkarabilecek kadar güçlü olduğunu gösterir.

Bu iki mesel örneğinin ardından Nev’î “*Bu atasözünün aslı nedir: وما ارحص الناقة لولا الملعونة في عنقها Ve mâ erhasa’n-nâkate levla’l-mel’ûnetü fi ‘unikihâ* (Boynundaki şu lanetli şey olmasaydı, bu deve ne kadar da ucuzdu?)” sorusunu gündeme getirir. Şâdân’ın soruya verdiği cevaba göre meselin hikâyesi şu şekildedir: “*Bir Arap’ın devesi kötü huylu idi. Bir gün devesine kızarak ‘eğer bu deveyi bir dirheme satamazsam eşim boş olsun’ dedi. Bundan sonra (bu söylediğinden) pişman olup boşanma olmasın diye şeriatı kandırmak için devenin gerdanına bir kediyi asıp pazara göndererek tellala verdiler ki, deve bir dirheme ve kedi dört yüz dirheme. وما ارحص الناقة لولا الملعونة ما ارحص الناقة لولا الملعونة. Fakat tek bir pazarlık ile satılır, birbirinden ayrılmaz diyerek açık artırmayla satışa çıkarırlar. Görenler mâ erhasa’n-nâkate levla’l-mel’ûnetü fi ‘unikihâ derlerdi. Yani eğer yanındaki bu melun olmasa ne ucuz devedir. Bu atasözü o vakit, o yerde söylenir ki...*”

Nev’î bu hikâyenin sonunda meselin kullanım alanına dair bir açıklama yaparak bir öğüt verme amacındadır. Nev’î’ye göre bu mesel “*sözü düzgün olan kimsenin nimetlerinin yanında ağır bir yük ve bir güzel gülün çirkin dikenleri olduğu*” hâllerde söylenir. Böylece Nev’î, her güzel nimetin

bir zahmeti olabileceğini ve kişinin tüm bunlara geniş bir bakış açısıyla bakmasının gerekliliğini vurgulayarak metnini noktalar.

6. Transkripsiyonlu Metin⁵

Ba' dehû Beşîr eytdi: “Ey Şādān, eş'âr-ı 'Arab hakkında şu'ûruñ nedür?” Şādān eytdi: “Şu'ûrum oldur ki, Resûlullâh (a.s.) buyurmuşdur:

ان من الشعر الحكمة وان من البيان لسحراً

Şi'rde fevâ'id-i celîle çokdur. Hızāne-i mekârim ve zînet-i velâ'im ü melâhim ekşerî ilhâm-ı Rabbānî ve telkîn-i Sübhānî'dür. Mādām ki fuḫşiyâtı müşt Emil olmayup menhî olmaya. Ve eḫādîş-i nebevîyede bu dahı vârid olmuşdur ki:

علموا اولادكم الشعر فانه يفتق الذهن ويورث الشجاعة

Ya'nî 'evlâduñuza ta'lim-i şî'r eyleñ, zîrâ ki ḫâtırî küşāde ider ve şecâ'at ü sehâvet getirür. Ve bi'l-cümle şî'r mecâmi'-i ḫikem ü 'irfān ve şevâhid-i müşkilât-ı Ḳur'an'dur.

شعر

اذا التنزيل اشكل منه حرف فشاهد ذلك الشعر المقول

Ve tîbâ'-i merdüm menşûrdan manzûma artuḫ mâ'ildür. Ve nazm için الأوبد dimişlerdür. Zîrâ neşrde incilâl ü teğayyür vardur, emmâ nazmda yoḫdur. Pes su'âl itdi ki “eş'âr-i 'Arab kimdür?”

Cevâb: “İmriü'l-Ḳays اذا ركب ve Ṭarafe اذا طرب ve'l-'Aşâ اذا شرب ve'n-Nābiğa اذا رهب ve Zühayr اذا رغب

Muḫaḍram ol şā'irdür ki cāhiliyyete ve İslām'a yetişmişdür. Lebîd gibi. Pes su'âl itdi ki, “eş'âr-ı 'Arab'dan ḫanğı şî'r aşdaḫdur?” Cevâb virdi ki, “şî'r-i Ḥassān'dur. Medh-i Resûlullâh'da (s.a.v.):

شعر

وما حملت من ناقة فوق رخلها ابر واوفى ذمة من محمد

Ya'nî üştüre kimse binmedi. Ḳavlinde ve 'ahdinde aşdaḫ Muḫammed'den ğayri. Su'âl: Mersiyede aḫsen-i eş'âr ḫanğısıdır? Cevâb virdi ki, bu beytdür:

شعر

ارادوا ليخفو قبره عن عدوه قطيب تراب القبر تم على القبر

Ya'nî, istediler ki ḫabrini 'adüvden ihfâ ideler, türâb-ı ḫabrüñ rāyiḫa-i ṭayyibesi ḫabre delîl oldu. Ve su'âl itdi ki “eblağ-ı eş'âr şehâda ḫanğısıdır?” Cevâb virdi ki, “ḫavl-i Zühayr'dür:

شعر

تراه اذا صاحبتة متهللا كانك تعطيه الذي انت سائله

Ya'nî andan nesne ṭaleb itseñ şād olur, gūyā ki aña ṭalib olduğı nesneyi virürsin.” Su'âl itdi ki, “evsāf-ı baḫilde ḫanğı beyt eblağdur?” Cevâb virüp didi ki, “bu beytdür:

شعر

⁵ Makalenin transkripsiyonlu metninde Oktay New Transkripsiyon yazı tipi kullanılmıştır.

ابصرته قاعدا في مرتبط لهم خوفا على الروث من لقط العصافير

Ya‘nī gördüm âhūrda oturur ‘uşfurlar mezbeleden dâneleri deġşürmesün diyü.” Su‘âl itdi ki, “eblaġ-ı eş‘âr secâ‘atde kaçangısudur?” Cevâb virüp didi ki, “bu beytdür:

شعر

اشد على الكتبية لا ابالي افيتها كان حتقى أم سواها

Ya‘nī leşkere hamle iderem, ġam çekmezem ki mevtüm ol leşkerde midür yoġsa ġayr yirde midür?” Su‘âl itdi ki, “kaçanġı şî‘r hâţıra ziyâde tesellî virür?” Cevâb virüp didi ki, “budur:

شعر

فقل للشامتین نبا افيقوا سيلقى الشامتين ما لقينا

Ya‘nī bizüm muşbetümüze şād olanlara söyle ki, bize mülâķî olan an-ķarîb anlara daġı olur.”

Ve su‘âl itdi ki, “ey Şādân, bu beytin ma‘nâsı nedir:

ان لنا احمره عجافا يأكلن كل ليلة اشكافا

Ma‘nâ-yı beyt budur ki, “benüm birkaç lâġar eşeklerüm vardır, her gice pâlân yirler. Pes ġar pâlân nice yir?” Cevâb virdi ki, “şâ‘ir pâlân-düz imiş, ‘iyâline her gice behâ-yı pâlân yidürür imiş.” Beşîr eytdi: “Emsâl-i ‘Arab’dan nesne bilür misin?” Şādân eytdi: “Emsâl-i ‘Arab ‘ilm-i şerîfdür.

قال الله تعالى: وتلك الامثال نضربها للناس وما يعقلها الا العالمو

Ve dimişlerdür: الامثال للقلوب كالمراء للعيون ve emsâl-i ‘Arab’un ekşeriyâ bir aşl-ı sâbıkı olur. Emmâ vüçühdan bir vechde münâsebet ile âġar mevzı‘da isti‘mâl olmur, ġarb-ı meşel dirler ve meşelüñ ma‘nâ-yı maķsûda delâleti şariġden eblaġ olur.” Pes Beşîr su‘âl idüp eytdi ki, meşelinüñ ma‘nâ-yı maķsûda delâleti şariġden eblaġ olur.” Pes Beşîr su‘âl idüp eytdi ki, meşelinüñ ma‘nâ-yı maķsûda delâleti şariġden eblaġ olur.” Cevâb: Şādân eytdi: “Bâķil ġamâķatle ma‘rûf bir şaġsuñ ismidür. Her gün bâzârdan on bir dirhem bir âhû şatun alup âġuşında getirüp ġânesine gider iken yolda su‘âl itmişler ki ‘bu âhûyı niceye şatun alduñ?’ Cevâba ķudreti ve ‘ibârete istiġâ‘atı olmayup iki ellerin açup ve dilini çıkarup on bir ‘adede işâret itmek istedikde âhû âġuşından ġalâş olup sıçrayup kaçdı. Ol zemândan berü söze ķudreti ve sinesinde olan ma‘nâyı edâya mükneti olmayup âhû-yı murâdin zâyı‘iden kimesnelere, meşel olmuşdur, ya‘nî edâ-i ķelâmda Bâķil’dan ‘cezdür’ dimekdür.” Ve su‘âl itdi ki, “bu meşelüñ aşlı nedir ki الحديث ذو شجون Cevâb virdi ki, “Dâbbe’nüñ iki oġlı var idi. Biri Sa‘d ve biri Sa‘id. Bir gün Dâbbe’nüñ devesi zâyı‘ olup Sa‘id taleb-i ‘işretde nâ-bedîd oldu. Müddet-i mezîd mürür idüp bir gün Hâris ibn Ka‘b ile giderken bir câygâha gelüp eşnâ‘-yı kelâmda Hâris eytdi: ‘Bu câygâhda bir Civân-ı bî-günâh tama‘-ı ġâm ile tu‘me-i şemşîr idüp miyânımda şemşîrine seyr itdüm’. Dâbbe evsâf-ı ġaber bilüp ve ol şemşîre nazâr kılduġda ‘ilm ġâşıl itdi ki Hâris Sa‘id’ün ķâtilidir. الحديث ذو شجون diyüp fi‘l-ġâl ser-i Hâris’i ol tıġle ġarķ-ı ġün itdi. Pes bir maġalde ki sözden söz açılıp gevher-i esrâr şaçıla, bu meşeli ġarb iderler.” Ve su‘âl itdi ki “bu meşelüñ aşlı nedir:

وما ارخص الناقة لولا الملعونة في عنقها

Cevâb virdi ki, “bir ‘Arâbî’nüñ devesi bed-ġuyı idi. Bir gün ġâzab idüp eger bu deveyi bir dirheme bey‘ itmezsem ‘avratum boş olsun’ didi. Ba‘dehû peşimân olup talâķ vâķi‘ olmamaġa ġile-i şer‘iyye olsun için üstürüñ gerdenine bir kürbeyi asup bâzâra gönderüp dellâla virdiler ki, deve

bir dirheme ve kürbe dört yüz dirheme. Emmâ şafka-i vâhîde ile şatılır, biri birinden ayrılmaz, diyüp mezâd iderler idi. Görenler

ما ارحص الناقة لولا الملعونة في عنقها

dirler idi. Ya' nî ne ucuz devedür, eger bu yanında bu mel'ûne olmasa. Bu meşel ol maħalde darb olur ki bir ni' met-i erzānuñ yanında zaħmet-i girāni ve bir gül-i ra' nānuñ hār-ı bed-liķāsı ola.”

Sonuç

Bu çalışma, Nev'î'nin *Netâyicü'l-Fünûn* adlı eserinde yer alan “Hikâyet-i Beşîr ü Şâdân” başlığı altındaki “ilm-i şî'r” bölümünü merkeze alarak, XVI. yüzyıl Osmanlı düşünce dünyasında şiirin nasıl kavramsallaştırıldığını ve hangi epistemolojik temeller üzerine inşa edildiğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Yapılan inceleme neticesinde, Nev'î'ye göre şiirin yalnızca estetik haz uyandıran bir ifade biçimi değil; aksine dinî, ahlâkî ve ilmî boyutları olan müstakil bir ilim dalı olarak değerlendirildiği açıkça görülmektedir. Bu yaklaşım, Osmanlı ilim anlayışında şiirin marjinal bir sanat faaliyeti değil, bilginin aktarımı ve hikmetin ifadesi için meşru ve işlevsel bir araç olarak kabul edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Nev'î, Beşîr ü Şâdân hikâyesi aracılığıyla öncelikle şiirin meşruiyetini temellendirmekte; bu meşruiyeti hem vahiy ve ilham eksenli bir anlayışla hem de hadisler üzerinden desteklemektedir. Şiirin kaynağını “ilhâm-ı Rabbanî” ve “telkîn-i Sübhânî” olarak tanımlayan müellif, şiire yöneltilebilecek dinî eleştirileri, “şiirde hikmet vardır” meâlindeki hadisle karşılamaktadır. Bu çerçevede şiir, nefsanî bir söylem ya da dünyevî bir eğlence aracı olmaktan ziyade, kaynağını ilahî olandan alan ve insanı yücelten bir hikmet alanı olarak konumlandırılmaktadır. Nev'î'nin şiirin meşruiyetini içerik şartına bağlaması; yani şiirin dine, ahlâka ve hakikate aykırı unsurlar taşımaması gerektiğini vurgulaması, onun şiiri normatif bir çerçeve içinde değerlendirdiğini göstermektedir.

Şiirin meşruiyet ve kaynak zemininin bu şekilde tesis edilmesinin ardından metin, ideal şiirin taşınması gereken niteliklere odaklanmaktadır. Nev'î, Arap şiir geleneğinin önde gelen isimlerini örnek göstererek şiirin hangi ölçütlere göre değer kazandığını ortaya koyar. Hassân b. Sâbit'ten verilen örnekler üzerinden şiirde doğruluk ilkesinin temel bir değer olduğu vurgulanırken; cömertlik, cesaret ve kahramanlık gibi ahlâkî temaların nasıl işlenmesi gerektiği somut örneklerle açıklanmaktadır. Bu yaklaşım, şiirin yalnızca belâgat ve estetik inceliklerle sınırlı olmadığını; aynı zamanda doğruyu, iyiyi ve erdemi öğretme gibi didaktik bir işlev de üstlendiğini göstermektedir.

Öte yandan Nev'î'nin şiirle ilişkilendirdiği bir diğer önemli unsur akıl ve idraktır. Metinde yer alan Arap meselleri ve özellikle “semerciyi yiyen eşekler” örneği, şiirin yüzeysel bir söylem değil; derin düşünme, muhakeme ve kültürel birikim gerektiren bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Nev'î'nin meselleri “ilm-i şerîf” olarak nitelendirmesi, şiirin arkasında yatan tarihsel, kültürel ve entelektüel mirasa işaret etmekte; böylece şiiri söz ustalığının ötesinde, kolektif bilginin ve hikmetin taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Nev'î'nin *Netâyicü'l-Fünûn*'da sunduğu poetik anlayışın, şiiri ilham ile ilim arasında konumlandıran bütüncül bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymuştur. “İlm-i şî'r” bölümü, hem şiirin meşruiyetini hem de işlevini temellendiren yapıyla, Osmanlı düşünce dünyasında şiirin neden bir ilim olarak kabul edildiğini açıklayıcı niteliktedir. Bu yönüyle söz konusu bölüm, yalnızca poetik bir metin değil; aynı zamanda şiir anlayışını sistematik biçimde aktaran didaktik bir çerçeve sunmakta ve adeta bir ders kitabı işlevi görmektedir. Nev'î'nin bu yaklaşımı, XVI.

yüzyıl Osmanlı entelektüel ortamında şiirin konumunu anlamak bakımından önemli veriler sunmakta; şiir-İlim ilişkisine dair yapılacak müstakbel çalışmalara da sağlam bir zemin hazırlamaktadır.

Kaynaklar | References

- Açıl, B. (2023). Klasik Türk şiirinde estetik ve poetikanın kaynağı olarak hadis. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 63(2), 269–286.
- Arıkoğlu, İ. (1999). *Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi) hayatı, sanatı, eserleri ve divanının tenkitli metni*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Bedreddin el-Zerkâşî. (1957). *El-Burhân fî 'ulûmî'l-Kur'ân. Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye*.
- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey divanı (inceleme–tenkitli metin–nesre çeviri–sözlük)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Bulut, A. (2005). Kur'an filolojisine dair İbn Abbâs'a nisbet edilen üç eser. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(20–21), 279–297.
- Bursalı Mehmed Tahir. (2016). *Osmanlı müellifleri* (Cilt 2). TÜBA Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1996). Garîbü'l-Kur'ân. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 13, ss. 379–380). TDV Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi.
- Elmalı, S. (1997). Hassân b. Sâbit. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 16, ss. 399–402). TDV Yayınları.
- İpekten, H. (2020). *Karamanlı Nizâmî divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İşler, E. (2011). Tarafa b. Abd. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 14). TDV Yayınları.
- Karayazı, N. (2013). *Yâri divanı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kılıç, H. (1991). A'şâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3, s. 544). TDV Yayınları.
- Kocatürk, O. (2020). *Şairin ilimle imtihanı: Nev'î'nin şiiri üzerine metinlerarası bir inceleme*. DBY Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü* (C. Kurnaz, Haz.). H Yayınları.
- Özek, A. (1986). Dirayet müfessiri İbn Abbas. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 66–74.
- Savran, A. (2000). İmruül-Kays b. Hucr. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, ss. 237–238). TDV Yayınları.
- Sivri, M. (2021). *Türkçe divan dibacelerine göre divan şiiri poetikası* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi.
- Tolgay, Ö. (1995). *İlimlerin özü Netâyic el-Fünûn – Nev'î Efendi*. İnsan Yayınları.
- Top, Y. (2020). *Sâlim Efendi Beşîr-nâme (Manzûme-i Beşîr ü Şeh Şâdân)*. Hiper Yayın.
- Tüccar, Z. (2006). Nâbiga el-Ca'dî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32, ss. 260–261). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (2003). Lebîd b. Rebîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 27, ss. 121–122). TDV Yayınları.
- Tülücü, S. (2013). Zühre b. Ebû Sülmâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 44, ss. 540–542). TDV Yayınları.
- Uluyüz, B. O. (2025a). Possessive Phrases in Old Anatolian Turkish Texts. *Dil Araştırmaları*, 37: 133-150.
- Uluyüz, B. O. (2025b). Morpho-Syntax of Relative Clauses in Old Anatolian Turkish. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(30): 297-318.
- Yazır, E. H. (2019). *Kur'an-ı Kerim Türkçe meali*. Dorlion Yayınları.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler*. Kesit Yayınları.